

CHÂU PHI: TÂM ĐIỂM MỚI TRONG CẠNH TRANH ĐỊA CHÍNH TRỊ NAM BÁN CẦU

Africa: A new focus in the Global South geopolitical competition

LÊ KIM SA*

Ngày nhận bài: 30/5/2025, ngày gửi phản biện: 13/6/2025, ngày duyệt đăng: 7/7/2025

Nam bán cầu (Global South - GS) - một diễn ngôn quốc tế, phản ánh vai trò ngày càng nổi bật trong bối cảnh cạnh tranh địa chính trị và nỗ lực của các nước đang phát triển, trong đó có châu Phi, nhằm tái cấu trúc hệ thống kinh tế và tài chính toàn cầu hiện nay. Bằng phương pháp tổng hợp, phân tích tư liệu sẵn có, bài viết đánh giá thực tiễn và tiềm năng phát triển của châu Phi - chủ thể then chốt trong cấu trúc GS, cho thấy những bước tiến của khu vực này đang góp phần điều chỉnh hệ thống kinh tế và tài chính toàn cầu. Kết quả nghiên cứu cho thấy, châu Phi đã thể hiện vị thế của mình với tư cách là thành viên của GS. Đồng thời, nhiều thách thức nội tại của châu Phi cũng phản ánh thực trạng thiếu liên kết và sự thống nhất lập trường trong GS, khiến khu vực này chưa thể phát huy đầy đủ sức mạnh tại các diễn đàn quốc tế. Do đó, sự phát triển của châu Phi được dự báo sẽ tác động sâu rộng đến cấu trúc quyền lực và tương lai của toàn bộ khu vực Nam Bán cầu.

Từ khóa: Cạnh tranh địa chính trị, châu Phi, Nam Bán cầu, tâm điểm.

The Global South (GS) - an international discourse describing the prominent role in the context of geopolitical competition and efforts of developing countries, including Africa, to change the current international economic and financial structure. By synthesizing and analyzing available literature, the paper assessed the practice and development potential of Africa, and as an important part of GS, these advances have brought about changes in the current international economic and financial system. The research results showed that, demonstrating Africa's position as a member of GS, many current problems in Africa also represent the lack of cohesion of GS in a unified voice to promote its strength in international forums. Africa, like GS, is considered by the great powers as a competitive arena for influence. Thus, the development of Africa will have a profound impact on the power structure and future of the entire Global South.

* Tiến sĩ, Viện Nghiên cứu Nam Á, Tây Á và Châu Phi; Email: kimsa.le@gmail.com

Keywords: Geopolitical competition, Africa, Global South, new focus.

Mở đầu

Sự trỗi dậy của các nước Nam Bán cầu (GS) trong vài thập kỷ gần đây đã thu hút sự quan tâm rất lớn của cộng đồng quốc tế và giới nghiên cứu chiến lược, đặc biệt là từ góc độ địa chính trị. Thuật ngữ “Nam Bán cầu” không chỉ mang hàm ý về địa lý mà còn biểu đạt những điểm tương đồng về địa chính trị, địa kinh tế giữa các quốc gia trong khu vực. Về mặt lịch sử, phần lớn các quốc gia Nam Bán cầu từng là thuộc địa của chủ nghĩa đế quốc và thực dân, trong đó các quốc gia châu Phi là minh chứng tiêu biểu. Tuy nhiên, kể từ sau Chiến tranh Lạnh, bối cảnh khu vực này đã có nhiều thay đổi. Với diện tích và nguồn tài nguyên dồi dào, châu Phi đã nổi lên như một “đấu trường cạnh tranh ảnh hưởng” chiến lược giữa các cường quốc. Châu Phi hiện là nguồn cung cấp nhiều khoáng sản chiến lược hàng đầu thế giới như dầu mỏ, kim cương, lithium, uranium, vàng, vanadi, mangan, bạch kim và coban,... Những khoáng sản này là huyết mạch của các ngành công nghiệp then chốt như chất bán dẫn, bộ nhớ flash và cáp quang đến pin xe điện và điện thoại thông minh.

Khi cả thế giới đang nỗ lực chuyển đổi từ các nguồn năng lượng truyền thống sang các nguồn năng lượng thay thế bền vững hơn, nhu cầu đối với một số kim loại và khoáng sản đặc thù sẽ gia tăng nhanh chóng, khiến châu Phi trở thành khu vực cạnh tranh chiến lược cho huyết mạch của nền kinh tế tương lai. Sự chú ý của quốc tế về tiềm năng của châu Phi không chỉ phản ánh triển vọng phát triển đầy hứa hẹn mà còn cho thấy động lực địa - kinh tế và địa - chính trị từ khu vực này đang góp phần định hình trật tự toàn cầu. Các lực lượng lớn chủ yếu là các cường quốc khu vực và toàn cầu đang tích cực củng cố hiện diện chiến lược tại châu Phi thông qua các công cụ đầu tư cơ sở hạ tầng và các sáng kiến hợp tác phát triển, nhằm gia tăng ảnh hưởng khu vực này.

Rõ ràng là, châu Phi từng bị gắn mác “lục địa bị lãng quên” nay trở thành tâm điểm chú ý trong các chiến lược địa chính trị - kinh tế toàn cầu. Hơn nữa, tiến trình hiện thực hoá tiềm năng phát triển của châu Phi cũng phần nào phản ánh những cơ hội và thách thức cốt lõi mà Nam Bán cầu đang đối mặt. Ngày nay, châu Phi đã vươn lên như một tâm điểm mới của cạnh tranh địa chính trị tại Nam Bán cầu. Nói cách khác, khu vực này đang giữ vị trí trung tâm trong thúc đẩy chương trình nghị sự của Nam Bán cầu với những lợi thế địa chiến lược mở ra những cơ hội chưa từng được khám phá.

1. Thực tiễn phát triển của châu Phi: Tiềm năng và thách thức

Sự phát triển của châu Phi là một trong những vấn đề thu hút sự quan tâm nghiên cứu của giới học thuật và các nhà hoạch định chính sách. Hội nghị Liên Hợp Quốc về Thương mại và Phát triển (UNCTAD) đã có chuỗi đánh giá phát triển kinh tế của châu Phi qua sự thay đổi về tính cạnh tranh khu vực và nhận định, cuộc cách mạng kinh doanh đang diễn ra ở châu lục này là do thị trường tăng trưởng nhanh chóng cùng với cuộc

cách mạng số đang diễn ra (UNCTAD, 2023). Châu Phi đã tìm thấy một tiếng nói mới, thống nhất và mạnh mẽ hơn trên trường quốc tế, đó là sự đổi mới sáng tạo và giảm thiểu sự phụ thuộc vào bên ngoài. Điều này mở ra hy vọng, thế kỷ 21 sẽ là “thế kỷ của châu Phi” với quá trình đô thị hóa và công nghiệp hóa diễn ra nhanh chóng, cho dù tình trạng nghèo đói, bất bình đẳng và thất thoát tài nguyên vẫn còn phổ biến.

Về tiềm năng:

Châu Phi sở hữu lượng lớn nguồn tài nguyên thiên nhiên quan trọng của thế giới. Về khoáng sản, châu Phi chiếm hơn 30% trữ lượng thế giới, trong đó có những khoáng sản quan trọng đối với phát triển công nghiệp và công nghệ cao như vàng, kim cương và uranium. Về tài nguyên năng lượng, lục địa này giàu cả năng lượng không tái tạo như dầu mỏ, khí đốt, than và năng lượng tái tạo như sinh khối, năng lượng mặt trời, gió (African Development Bank, 2024).

Nguồn tài nguyên thiên nhiên phong phú mang lại cho châu lục này cơ hội đóng vai trò đầu tàu trong việc thúc đẩy đầu tư, đồng thời dẫn dắt tiến trình phát triển và công nghiệp hoá ở mỗi nước và khu vực. Trong bối cảnh cách mạng công nghiệp lần thứ tư, các nước châu Phi đang tích cực kết nối để tăng cường năng lực sản xuất, đẩy mạnh sản xuất và khuyến khích xuất khẩu bằng cách tăng cường hợp tác nội khối trong nước và liên kết xuyên biên giới và hội nhập sâu rộng vào các chuỗi cung ứng toàn cầu. Kinh tế châu Phi đang đứng trước cơ hội bùng nổ lớn, khi tổng sản phẩm quốc nội (GDP) tăng gấp rưỡi trong một thập kỷ qua. Các nhà kinh tế dự báo châu Phi sẽ phát triển nhanh hơn các khu vực khác trên thế giới và có khả năng sẽ đảm nhận trách nhiệm động lực tăng trưởng kinh tế toàn cầu trong nửa sau thế kỷ 21 (Andrew Stanley, 2023).

Trong thập niên 2010 - 2020, nhìn chung, tăng trưởng của châu Phi ở giai đoạn này cao hơn mức trung bình của thế giới nhưng có nhiều biến động do ảnh hưởng của tình hình thế giới và châu lục. Kim ngạch thương mại và đầu tư suy giảm mạnh (2013 - 2016) do ảnh hưởng của một loạt yếu tố tác động xấu đến nền kinh tế như khủng hoảng tại Libya, xung đột tại Ai Cập, dịch bệnh tại Tây và Trung Phi, hạn hán ở miền Nam châu Phi. Kinh tế châu lục bắt đầu phục hồi và tăng trưởng mạnh mẽ trở lại từ năm 2017 đến nay nhờ tình hình chính trị ổn định hơn ở những nền kinh tế lớn và xuất khẩu dầu mỏ. Tuy nhiên, mức độ phát triển kinh tế - xã hội giữa các khu vực Bắc, Trung, Nam và Tây Phi có sự chênh lệch đáng kể.

Trong bối cảnh phát triển nhân khẩu học thế giới và căng thẳng địa chính trị gia tăng, cùng với phần lớn dân số thế giới đang trải qua quá trình già hóa, châu Phi có dân số trẻ (2/3 dưới 30 tuổi) và khoảng 1,4 tỷ người (tương đương 18% tổng dân số thế giới), dự báo sẽ tăng lên gấp đôi (2,5 tỷ người) vào năm 2050 (chiếm 25% tổng dân số thế giới). Dân số trong độ tuổi lao động tăng nhanh của châu Phi sẽ thúc đẩy tăng trưởng

kinh tế, bù đắp cho tốc độ tăng trưởng dân số đang chậm lại ở các nước phát triển (Andrew Stanley, 2023).

Châu Phi có tiềm năng nông nghiệp quan trọng nhưng chưa được khai thác hết, với diện tích đất canh tác chiếm 65% diện tích đất canh tác trên trái đất. Theo McKinsey, nếu có các chính sách đầu tư và kỹ thuật canh tác phù hợp, châu Phi có thể sản xuất hàng năm nhiều hơn gấp từ hai đến ba lần so với khối lượng ngũ cốc và hạt hiện tại, nâng sản lượng toàn cầu (hiện ở mức 3,6 tỷ tấn mỗi năm) lên 20% - có khả năng là một bước tiến lớn trong việc giải quyết cuộc khủng hoảng mất an ninh lương thực cấp tính đang gia tăng trên thế giới (McKinsey, 2019).

Châu Phi cũng có tiềm năng to lớn về năng lượng mặt trời và gió. Theo Cơ quan Năng lượng Quốc tế (IEA, 2023), châu Phi có 60% nguồn năng lượng mặt trời tốt nhất trên toàn cầu. Các nguồn năng lượng tái tạo bao gồm năng lượng mặt trời, gió, thủy điện và địa nhiệt có thể chiếm hơn 80% công suất phát điện mới vào năm 2030. Được cấu trúc và quản lý hợp lý, với các cơ sở lưu trữ và lưới truyền tải đầy đủ, châu Phi có thể cung cấp điện sạch cho chính mình và châu Âu.

Một điểm quan trọng nữa là châu Phi nằm trên hoặc gần các tuyến đường thương mại hàng hải quan trọng, bao gồm Vịnh Guinea, Mũi Hảo Vọng, Biển Đỏ và Kênh đào Suez - nghĩa là một khối lượng thương mại thế giới lớn được vận chuyển qua các tuyến đường này hàng năm. Việc tiếp cận dễ dàng các tuyến đường thương mại hàng hải này sẽ tạo rất nhiều điều kiện thuận lợi cho hoạt động thương mại của châu Phi với phần còn lại của thế giới.

Về thách thức:

Mặc dù sở hữu tiềm năng phát triển kinh tế rất lớn, nhưng thực tiễn nền kinh tế hiện tại của châu Phi chỉ đóng góp 2,7% GDP toàn cầu và khoảng 2% tổng kim ngạch thương mại thế giới so với mức 4% vào năm 1980. GDP bình quân đầu người của châu Phi hiện ở mức thấp nhất thế giới - dưới 2000 USD mỗi năm - so với mức trung bình toàn cầu là 13.840 USD (IMF, 2025). Hiện nay, châu Phi vẫn chưa phục hồi hoàn toàn sau những tác động suy thoái do đại dịch COVID-19, GDP thực tế thấp hơn 2,4% so với xu hướng trước COVID-19 (tính đến năm 2023). Khoảng cách thu nhập giữa châu Phi với phần còn lại của thế giới có xu hướng ngày càng nới rộng (UN, 2025). Mặc dù có lợi thế lớn về nông nghiệp, châu Phi hiện vẫn đang đối mặt với một cuộc khủng hoảng lương thực nghiêm trọng (World Vision, 2025).

Đáng lưu ý hơn là, hiện nay, châu Phi đang phải đối mặt với tình trạng thất nghiệp cao trong nhóm thanh niên từ 15 - 24 tuổi, trung bình hơn 20% (Chido Munyati, 2024). Nếu không triển khai hiệu quả một chiến lược tăng trưởng tập trung vào việc làm quy mô, tình hình hiện tại sẽ làm gia tăng số lượng thanh niên thất nghiệp hoặc thiếu

việc làm, những người có trình độ học vấn tương đối, tiềm ẩn những rủi ro xã hội và bất ổn chính trị nghiêm trọng đối với châu Phi. Trong bối cảnh đó, những điều đáng lẽ được kỳ vọng là lợi tức nhân khẩu học có thể thúc đẩy tăng trưởng lại đang đứng trước nguy cơ chuyển hóa thành một cuộc khủng hoảng xã hội - chính trị với những hệ lụy mang tính toàn cầu.

Trên thực tế, châu Phi chưa phát huy được tiềm năng của mình là kết quả của sự kết hợp nhiều yếu tố, từ di sản lịch sử của các quốc gia châu Phi độc lập, cấu trúc kinh tế và tài chính toàn cầu không có lợi cho sự phát triển của châu Phi, và sự cạnh tranh địa chính trị làm tăng thêm những trở ngại mà châu Phi phải đối mặt. Di sản lịch sử vẫn là gánh nặng lớn nhất đối với châu Phi. Có thể thấy từ ảnh hưởng lâu dài của nạn buôn bán nô lệ, sự phân định tùy tiện các ranh giới quốc gia đến cấu trúc kinh tế thuộc địa nhằm khai thác tài nguyên thiên nhiên và sử dụng châu Phi như một thị trường cho các sản phẩm sản xuất từ các nước thực dân, dẫn đến tình trạng thiếu các thể chế xã hội và chính trị hiệu quả, đặc biệt là đối với quản trị công, cũng như sự phụ thuộc vào các mặt hàng thiết yếu chịu các điều khoản thương mại ngày càng tồi tệ và giá cả biến động, cũng như vào việc vay nước ngoài không đủ để bù đắp cho khoản tiết kiệm trong nước (Kiều Thanh Nga, 2022).

Thêm vào đó, cạnh tranh địa chính trị đã phân mảnh nền kinh tế toàn cầu, đặc biệt là dòng chảy thương mại và đầu tư dẫn đến việc giảm đầu tư trực tiếp nước ngoài, gây tổn hại nhiều nhất đến các quốc gia châu Phi. Hiện tại, họ nhận được ít FDI hơn kiều hối từ người châu Phi làm việc ở nước ngoài. Những biến động trên thị trường hàng hóa, như giá dầu và thực phẩm tăng đột biến sau cuộc chiến Ukraine - Nga, đã tác động tiêu cực đến nhiều quốc gia châu Phi (Kavazuea K. and L. Fliss, 2024).

Ngoài những vấn đề truyền thống này, châu Phi cũng có thể phải đối mặt với sự cạnh tranh gay gắt từ các nước Nam Bán cầu lớn khác để giành thị trường quốc tế và cơ hội FDI. Chẳng hạn, Trung Quốc - trở thành công xưởng sản xuất của thế giới và chiếm 40% sản lượng sản xuất toàn cầu - đã dẫn đến tình trạng dư thừa năng lực sản xuất trong nhiều lĩnh vực, như thép và các sản phẩm năng lượng xanh. Những diễn biến này - góp phần vào việc sử dụng ngày càng nhiều các biện pháp bảo hộ trong thương mại thế giới - đã làm giảm đáng kể không gian để châu Phi thực hiện cùng một chiến lược sản xuất cho sự phát triển của mình.

2. Cạnh tranh địa chính trị của các cường quốc tại châu Phi

Khoảng hơn ba thập kỷ kể từ khi Chiến tranh Lạnh kết thúc đến nay, trật tự thế giới đã trải qua những chuyển đổi và đang trong quá trình hình thành một trật tự mới theo hướng đa cực, đa trung tâm. Điều này đang tạo ra những thách thức đối với sự chi phối của Mỹ - siêu cường duy nhất thế giới. Quá trình này chủ yếu được dẫn dắt bởi Nga và

Trung Quốc. Cùng với những chuyển động khó lường của cục diện thế giới hiện tại, lục địa châu Phi rõ ràng là một “miền đất hứa” để các cường quốc cạnh tranh quyền lực khi quá trình tái cơ cấu trật tự thế giới diễn ra. Có ít nhất bốn lý do cơ bản giải thích cho điều này: Thứ nhất, châu Phi là khối khu vực lớn nhất tại Liên Hợp Quốc, chiếm khoảng 28% tổng số phiếu bầu trong Đại hội đồng. Thứ hai, châu Phi sở hữu một số khoáng chất thô quan trọng chỉ có thể tìm thấy ở lục địa này. Thứ ba, châu Phi sở hữu một số tuyến đường thương mại đường biển quan trọng, đặc biệt là ở Đông Phi. Thứ tư, lục địa này là nơi có dân số trẻ tăng trưởng nhanh nhất và sẽ chiếm khoảng 42% thanh niên thế giới vào năm 2030 (Michelle D. Gavin, 2021).

Sự cạnh tranh ảnh hưởng gay gắt giữa các cường quốc tại châu Phi từ đầu thế kỷ 21 đến nay được thể hiện rõ nhất qua sự điều chỉnh chiến lược của các nước lớn đối với khu vực này. Trong bối cảnh hiện nay, châu Phi ngày càng có tiếng nói hơn trên các diễn đàn đa phương và các cơ chế hợp tác toàn cầu. Với 54 quốc gia châu Phi cũng chính là 54 lá phiếu tại Liên Hợp Quốc, tương đương với 28% số phiếu tại tổ chức quốc tế lớn nhất thế giới này. Đó là chưa kể, theo thông lệ, châu Phi có 3 trong số 15 ghế không thường trực tại Hội đồng Bảo an Liên Hợp Quốc (Lê Kim Sa, 2023).

Hiện nay, các nước lớn đang lấy kinh tế làm “mũi nhọn” trong triển khai chiến lược cạnh tranh ảnh hưởng tại châu Phi. Năm 2022, toàn lục địa châu Phi đã xuất khẩu hàng hóa trị giá 43,1 tỷ USD sang Mỹ và nhập khẩu hàng hóa trị giá 30,6 tỷ USD. Để so sánh, Trung Quốc đã xuất khẩu 164,1 tỷ USD hàng hóa sang châu Phi và nhập khẩu 117,5 tỷ USD hàng hóa từ lục địa này trong cùng năm. Với tổng kim ngạch xuất khẩu của châu Phi là 661,4 tỷ USD, Mỹ chiếm 6,5%, Trung Quốc chiếm 17,7% (UNCTAD, 2023).

Nga xoay trục sang châu Phi để tìm kiếm các thị trường mới khi phải đối mặt các lệnh trừng phạt của Mỹ và phương Tây. Nga và các nước châu Phi đã thống nhất sẽ chuyển sang sử dụng đồng nội tệ trong giao dịch thương mại. Việc tiếp cận cảng biển tại những quốc gia ven Biển Đỏ như Ai Cập, Sudan, Eritrea có ý nghĩa quan trọng với lợi ích cốt lõi của Nga. Nga đã triển khai hơn 30 dự án năng lượng chung tại 16 quốc gia châu Phi; kim ngạch thương mại song phương đạt 18 tỷ USD trong năm 2022, góp phần giúp kinh tế Nga giảm thiểu các tác động từ các lệnh trừng phạt (Mariel F., 2023).

Trong khi đó, Trung Quốc từ lâu cũng chú trọng tăng cường ảnh hưởng tại châu Phi. Trung Quốc hiện là đối tác thương mại lớn nhất của châu Phi, với tổng kim ngạch thương mại 257 tỷ USD vào năm 2022. Trong số 53 quốc gia châu Phi thiết lập quan hệ ngoại giao với Trung Quốc, 52 quốc gia đã ký kết văn kiện hợp tác với Trung Quốc về việc cùng nhau xây dựng “Vành đai, Con đường”. Trung Quốc đã thực hiện hơn 1.600 các dự án cơ sở hạ tầng khác nhau tại châu Phi, xây dựng hơn 6.000 km đường sắt, 6.000 km đường bộ, 20 cảng, 80 cơ sở điện lớn (Nedopil, Christoph, 2023).

Trước sự gia tăng ảnh hưởng của Nga và Trung Quốc tại châu Phi, Mỹ cũng nỗ lực tìm lại vị thế tại khu vực này. Từ năm 2021, Mỹ đã ký kết hơn 800 thỏa thuận thương mại - đầu tư với 47 quốc gia châu Phi với tổng giá trị hơn 18 tỷ USD; đầu tư tư nhân Mỹ vào châu Phi đạt hơn 8 tỷ USD; kim ngạch thương mại hai chiều là hơn 83 tỷ USD vào năm 2021. Mỹ đã hỗ trợ các nước châu Phi hoàn thành 145 khoản đầu tư phát điện trị giá hơn 24 tỷ USD; giải ngân 1 tỷ USD tài trợ cho các ưu tiên cơ sở hạ tầng chăm sóc sức khỏe, kỹ thuật số và năng lượng sạch của châu Phi (Justin Sandefeur, 2024).

Liên minh Châu Âu (EU) cũng điều chỉnh chính sách, tăng cường quan hệ với châu Phi trước các thách thức chiến lược mới như an ninh lương thực, khủng hoảng di cư. EU đã đồng ý huy động thêm 570 triệu euro cho châu Phi trong tổng cộng 4,5 tỷ euro tài trợ không hoàn lại vào năm 2024. Hai bên đã xây dựng tầm nhìn chung tới năm 2030, trong đó sáng kiến “Cửa ngõ châu Âu toàn cầu” với khoản tài trợ và đầu tư trị giá 150 tỷ euro được hỗ trợ bởi ngân sách của EU (Carole M., S., Jungyun Choi, M. Coget & C. Molyneux, 2024).

Cục diện địa chính trị tại châu Phi hiện cho thấy, từ một khu vực nhận viện trợ, châu lục này đang trở thành nơi cạnh tranh chiến lược, một đối tác cần quan tâm của các cường quốc (Lê Xuân Thuận, 2023). Hiện nay, cạnh tranh ảnh hưởng ở lục địa châu Phi là một thực tế địa chính trị không thể phủ nhận. Với lợi thế địa chiến lược cùng tiềm năng dồi dào đang được khai thác hiệu quả, châu Phi đã trở thành khu vực đang phát triển mạnh mẽ và có vị trí, vai trò quan trọng trong chính sách đối ngoại của các nước lớn. Những phân tích ở trên cho thấy châu Phi đang ngày càng có vai trò quan trọng trong sự thay đổi cán cân quyền lực toàn cầu với sự trỗi dậy của nhiều quốc gia đang phát triển Nam Bán cầu.

3. Những vấn đề tương đồng của Nam Bán cầu

Cuộc cạnh tranh do địa chính trị vì lợi ích thúc đẩy để giành ảnh hưởng kinh tế, đặc biệt liên quan đến quyền tiếp cận các khoáng sản chiến lược ở châu Phi, là một mô hình thu nhỏ của cuộc cạnh tranh toàn cầu trong không gian Nam Bán cầu. Giống như GS, châu Phi đang từng bước khẳng định chủ quyền biển ngôn và quyền tự quyết tại các diễn đàn, cơ chế toàn cầu. Châu Phi đã xây dựng nhiều tổ chức để thúc đẩy hợp tác chính trị và hội nhập kinh tế. Tuy nhiên, cho tới nay, phần lớn các sáng kiến vẫn đang trong quá trình thực hiện và chưa mang lại kết quả cụ thể. Khó khăn chính vẫn là những mâu thuẫn sắc tộc và biến động chính trị, đã gây ra 35 cuộc xung đột vũ trang tại 16 quốc gia châu Phi hiện nay (Alex Vines, 2024).

Hơn nữa, định hướng chính trị của các quốc gia châu Phi cũng đang có những chuyển dịch khác biệt. Chỉ trong vòng 2 năm (2020 - 2022), đã xảy ra 5 cuộc đảo chính quân sự tại 5 quốc gia ở châu Phi và không trường hợp nào trong số này quay trở lại trật tự hiến

pháp như đã cam kết. Trên một vành đai địa chính trị rộng lớn, từ Khartoum (Sudan) đến Conakry (Guinea), giới quân sự lần lượt thôn tóm quyền lực (Ngọc Lan, 2023). Những khác biệt về định hướng chính trị tiếp tục làm suy yếu khả năng liên kết và phối hợp chính sách giữa các quốc gia châu Phi vì lợi ích chung. Đặc biệt, trong quá trình đàm phán với các chính phủ hoặc doanh nghiệp nước ngoài về các dự án đầu tư hoặc tài trợ, các quốc gia châu Phi có xu hướng tự quyết, tự định vị ở thế yếu so với các đối tác nước ngoài.

Hiện nay, các nước GS đang thúc đẩy cải cách hệ thống kinh tế - tài chính quốc tế để tăng khả năng tiếp cận nguồn lực phát triển một cách toàn diện và bền vững. Mặc dù các nước GS có quyền yêu cầu đại diện công bằng tại các thể chế toàn cầu, nhưng cách thức thương mại, đầu tư và tài chính của các chính phủ và công ty ở các nước phát triển với các chính phủ và công ty ở các nước đang phát triển và thu nhập thấp gần như không thay đổi. Điều này thể hiện qua việc bổ sung một ghế đại diện thứ 25 cho châu Phi cận Sahara tại Hội đồng điều hành - một động thái mang tính biểu tượng nhiều hơn là thực chất. Thay đổi này không có tác động rõ rệt tới cấu trúc tài chính - kinh tế toàn cầu liên quan đến châu Phi. Tuy nhiên, có thể thấy đây chỉ mang tính hình thức, không ảnh hưởng nhiều đến môi trường kinh tế và tài chính quốc tế của châu Phi.

Những thay đổi trong hệ thống kinh tế - tài chính quốc tế chỉ khả thi khi các quốc gia GS thiết lập được những liên minh có đủ sức mạnh đàm phán với các quốc gia phát triển và các định chế tài chính lớn. Lý tưởng nhất là khi các liên minh này có khả năng chuyển hoá cạnh tranh địa chính trị thành động lực cho phát triển kinh tế - xã hội. Mục tiêu này phần nào được phản ánh trong quá trình thành Khu vực Thương mại Tự do lục địa Châu Phi (AfCFTA), chính thức đi vào hoạt động ngày 01/01/2021, sau gần một thập niên cam kết chính trị. Đây được coi là một bước ngoặt lịch sử đối với thương mại nội khối và gửi đi một thông điệp tích cực về lợi ích của việc dỡ bỏ thay vì dựng lên các rào cản đối với dòng chảy thương mại và dịch vụ. Tuy nhiên, việc thực thi AfCFTA hiện nay chủ yếu mang tính biểu tượng, quá trình thực thi đầy đủ sẽ mất nhiều năm. Theo đó, thành công của AfCFTA phần lớn sẽ phụ thuộc vào việc thiết lập một hệ thống quản trị phù hợp, dựa trên pháp quyền và kiến trúc thể chế vững chắc, nhằm thúc đẩy các mục tiêu hài hòa, nhất quán và khả năng dự đoán. AfCFTA sẽ cần nhiều thời gian để đi vào thực thi một cách thực sự và mang lợi ích hiệu quả (Kiều Thanh Nga, 2021).

Nói cách khác, GS và châu Phi vẫn đang đối mặt với nhiều thách thức để phát triển và còn khá xa mục tiêu trở thành động lực then chốt trong việc định hình lại hệ thống kinh tế và tài chính quốc tế hiện hành. Chừng nào các quốc gia GS nói chung và châu Phi nói riêng, còn tồn tại những khác biệt về định hướng chính trị, họ sẽ khó có thể phối hợp các chính sách để hình thành một tiếng nói chung. Về cơ bản, GS và châu Phi sẽ vẫn là đấu trường cạnh tranh giữa các cường quốc lớn.

Kết luận

Các quốc gia ở Nam Bán cầu chủ yếu là những nước chịu sự cai trị của chủ nghĩa đế quốc và thực dân, trong đó các quốc gia châu Phi là minh chứng rõ nét nhất. Trong bối cảnh hiện nay, châu Phi có vai trò rất quan trọng đối với Nam Bán cầu trên nhiều phương diện - từ địa lý, kinh tế, chính trị đến môi trường, do đó, có vai trò then chốt trong việc định hình tương lai của Nam Bán cầu - từ tiềm năng phát triển, tài nguyên thiên nhiên đến vị trí địa chính trị. Nói cách khác, sự phát triển của châu Phi sẽ tác động sâu rộng đến toàn bộ phần phía nam của thế giới.

Với vị trí trung tâm của châu Phi trong GS, năm 2025 có ý nghĩa đặc biệt khi Hội nghị thượng đỉnh G20 sẽ được tổ chức lần đầu tiên tại châu Phi, dưới sự chủ trì của Nam Phi. Sau một loạt các chức chủ tịch G20 liên tiếp do Indonesia (năm 2022), Ấn Độ (năm 2023) và Brazil (năm 2024) nắm giữ, Nam Phi có thể vươn lên bằng cách tổ chức một hội nghị thượng đỉnh thành công và đưa ra các yêu cầu chính của các nước GS và tiếp cận các nước phát triển để đàm phán về các kết quả cụ thể, có ý nghĩa và vì lợi ích chung. Nếu hiện thực hóa được, điều này sẽ thiết lập vai trò lãnh đạo cho châu Phi trong GS và khẳng định tầm quan trọng của GS trong việc thúc đẩy quá trình thay đổi trong hệ thống kinh tế và tài chính quốc tế.

Tất nhiên, hệ thống hiện tại có thể thay đổi sâu rộng và có ý nghĩa như thế nào tùy thuộc vào mức độ gắn kết và hiệu quả của GS. Với sự kết nối giữa các khu vực khác nhau trên thế giới, các nước phát triển có lợi ích trong việc giúp các nước GS, đặc biệt là châu Phi, thành công trong việc phát triển nền kinh tế sẽ cải thiện cấu trúc kinh tế và tài chính quốc tế. Đặc biệt, châu Phi đang đứng trước cơ hội để chứng tỏ rằng các sáng kiến kinh tế của họ với phần còn lại của thế giới sẽ mang lại kết quả cụ thể và tích cực, chứ không chỉ là công cụ của cạnh tranh địa chính trị.

Tài liệu tham khảo

1. Ngọc Lan (2023). *Châu Phi: Hệ lụy từ các cuộc chuyển tiếp quân sự*. <https://antg.cand.com.vn/su-kien-binh-luan-antg/chau-phi-he-luy-tu-cac-cuoc-chuyen-tiep-quan-su-i684070/>. Ngày truy cập 25/5/2025.
2. Kiều Thanh Nga (2022). *Viện trợ phát triển chính thức (ODA): Công cụ duy trì sự hiện diện của Liên minh châu Âu tại châu Phi*. Nxb. Đại học Kinh tế quốc dân, Hà Nội.
3. Kiều Thanh Nga (2021). Hiệp định Thương mại Tự do lục địa châu Phi và khả năng tham gia của Việt Nam. *Tạp chí Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông*, tháng 4/2021.
4. Lê Kim Sa (2023). Động thái mới của châu Phi và Trung Đông trong cạnh tranh nước lớn: khởi đầu một thời kỳ bất ổn mới? *Tạp chí Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông*, tháng 9/2023.

5. Lê Xuân Thuận (2023). *Gia tăng cạnh tranh chiến lược Mỹ - Trung Quốc - Nga tại khu vực châu Phi*. https://www.tapchiconsang.org.vn/tin-binh-luan/-/asset_publisher/DLIYi5AJyFzY/content/gia-tang-canhh-tranh-chien-luoc-my-trung-quoc-nga-tai-khu-vuc-chau-phi. Ngày truy cập 25/5/2025.

6. African Development Bank (2024). *African Economic Outlook 2024: Driving Africa's Transformation - The reform of the global financial architecture*. https://vcda.afdb.org/en/system/files/report/african_economic_outlook_aeo_2024_0.pdf. Ngày truy cập 28/5/2025.

7. Alex Vines (2024). Understanding Africa's Coups. *Georgetown Journal of International Affairs*. April 13, 2024, <https://gjia.georgetown.edu/2024/04/13/understanding-africas-coups/> Ngày truy cập 28/5/2025.

8. Andrew Stanley (2023). *Finance and Development Magazine*. International Monetary Fund (IMF). <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/09/PT-african-century>. Ngày truy cập 10/5/2025.

9. Carole M., S. J. Choi, M. Coget & C. G. Molyneux (2024). The EU Critical Raw Materials Act enters into force. *Global Policy Watch*. <https://www.globalpolicywatch.com/2024/05/the-eu-critical-raw-materials-act-enters-into-force/>. Ngày truy cập 10/5/2025.

10. Chido Munyati (2024). Empower Africa's youth to create jobs, growth and peace. *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/stories/2024/01/empower-africa-youth-to-create-jobs-growth-and-peace/>. Ngày truy cập 28/5/2025.

11. IEA (2023). *African Energy Outlook 2022 - Special Report*. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/220b2862-33a6-47bd-81e9-00e586f4d384/AfricaEnergyOutlook2022.pdf>. Ngày truy cập 10/5/2025.

12. IMF (2025). <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/WEOWORLD/GHA/ZAF/SLE/AFQ>. Ngày truy cập 10/5/2025.

13. Justin Sandefeur (2024). Nine Ideas to Improve AGOA *Center for Global Development*. May 31, 2024. <https://www.cgdev.org/blog/nine-ideas-improve-agoa>. Ngày truy cập 28/5/2025.

14. Kavazuea K. and L. Fliss (2024). Reducing Remittance Costs to Africa: a Path to Resilient Financing for Development. United Nation. *Office of the Special Adviser on Africa*. <https://www.un.org/osaa/news/reducing-remittance-costs-africa-path-resilient-financing-development>. Ngày truy cập 28/5/2025.

15. Michelle D. Gavin (2021). Major Power Rivalry in Africa. Discussion Paper Series on Managing Global Disorder. *Council on Foreign Relations*. No. 5, May. Center for Preventive Action.

16. McKinsey (2019). *Winning in Africa's Agricultural market*.
<https://www.mckinsey.com/industries/agriculture/our-insights/winning-in-africas-agricultural-market#/>. Ngày truy cập 10/5/2025.
17. Marcus H., K. Atwell, and D. Collini (2021). Great-Power Competition Is Coming to Africa. *Foreign Affairs*. March 4. <https://www.foreignaffairs.com/articles/africa/2021-03-04/great-power-competition-coming-africa>. Ngày truy cập 15/5/2025.
18. Mariel Ferragamo (2023). Russia's Growing Footprint in Africa. *Council on Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/background/russias-growing-footprint-africa/>. Ngày truy cập 15/5/2025.
19. Nedopil, Christoph (July 2023). China Belt and Road Initiative (BRI) Investment Report 2023 H1 - the first ten years. *Green Finance & Development Center*. FISF Fudan University, Shanghai; DOI: 10.13140/RG.2.2.13892.19841.
20. UNCTAD (2023). Regional Trends Africa. *World Investment Report 2023*. https://unctad.org/system/files/non-official-document/wir2023-regional_trends_africa_en.pdf. Ngày truy cập 20/5/2025.
21. United Nations (2025). *Economic Report on Africa 2025*.
<https://africarenewal.un.org/en/documents/economic-report-africa-2025-advancing-implementation-agreement-establishing-african>. Ngày truy cập 10/5/2025.
22. World Economic Forum (2023). *AfCFTA: A new era for global business and investment in Africa*. <https://www.weforum.org/publications/afcfta-a-new-era-for-global-business-and-investment-in-africa/>. Ngày truy cập 20/5/2025.
23. World Vision (2025). *Africa hunger crisis: Facts, FAQs, and how to help*.
<https://www.worldvision.org/hunger-news-stories/africa-hunger-famine-facts>. Ngày truy cập 28/5/2025.